

А.А. МОЗГОВИЙ

СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

*Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна
utor@ukr.net*

В публікації просліджена еволюція взглядів мирової науки и общественности на проблему устойчивого развития населённых пунктов, в частности современных городов. Коротко освещены особенности внедрения мирового опыта в области обеспечения устойчивости городского развития в украинских реалиях.

Питання просторового розвитку, в тому числі й міського, що ґрунтується на принципах «збалансованого просторового розвитку», знайшли своє відображення в основній парадигмі ХХІ століття – сталого збалансованого економічного, соціального та екологічного розвитку. Дослідження проблем сталого розвитку населених пунктів, особливо міст, є нині одним із стрижневих напрямів наукового обґрунтування планетарної концепції сталого розвитку.

З одного боку, стійкість розвитку населених пунктів часто виступає однією з провідних тем при обговоренні в наукових колах можливостей глобального переходу сучасної цивілізації до моделі сталого розвитку. Сьогодні не уявляється можливим ведення професійної дискусії з проблематики сталого розвитку без участі фахівців-урбаністів. Концепція сталого розвитку населених пунктів розвинулася в самостійну галузь, як теоретичної, так і прикладної спрямованості, що сприймається нині науковою громадськістю як природна і невід'ємна частина парадигми сталого економічного, соціального та екологічного розвитку нашої планети.

Заради справедливості також зауважимо, що концепція сталого розвитку населених пунктів не завжди посідала те гідне місце серед різних аспектів сталого розвитку, яке належить їй сьогодні. Зі Стокгольмського саміту 1972 і аж до Хабітат II в 1996 р. питання сталого розвитку населених пунктів перебували на периферії уваги міжнародної наукової громадськості. Хоча сприянню сталому розвитку населених пунктів у «Порядку денному на ХХІ століття» присвячено окремий розділ [6], однак цей документ не містить визначення цього поняття і присвячений переважно питанням ефективного управління і планування розвитком населених пунктів. Більше того, «Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку» [5] як і «План виконання рішень» [2], прийняті на Йоганнесбурзькому саміті в 2002 р., також не містять його серед своїх положень, пов'язаних зі сталим розвитком населених пунктів.

Таким чином, з моменту ствердження планетарної концепції сталого економічного, соціального та екологічного розвитку мало минути досить багато часу, перш ніж збалансованість розвитку населених пунктів набула притаманний їй сьогодні рівень проблемної актуальності, а головне – осмислення її змістової частини. Це пояснюється цілим рядом причин, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Вони пов'язані як із закономірностями розвитку наукового знання, так і з причинами організаційного характеру.

Не маючи наміру зайвий раз акцентувати на актуальності наукових пошуків в області стійкості розвитку населених пунктів, все ж зауважимо, що ця проблема сьогодні набуває якоїсь нової смислової наповненості – в часи, коли відбувається

становлення нового планетарного етапу урбанізації і глобальної трансформації способу життя людства.

Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку «Майбутнє, якого ми хочемо» (20–22 червня 2012 р., м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія) в його розділі «Рамкова програма дій та наступні заходи» містить окремий розділ «сталі міста і населені пункти» (пп. 134–137). У документі відзначено «необхідність застосування цілісного підходу до урбанізації та розвитку населених пунктів» [1].

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року. Саміт розглядався світовою спільнотою як подія історичного значення. Проблематика Саміту охоплювала всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства для розвитку, а обсяг ґрунтовної підготовчої роботи не мав прецедентів в історії.

Після Саміту перед країнами членами-ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моніторингу. Зокрема на період 2016–2030 рр. було визначено 17 глобальних цілей, що вміщують 169 конкретних завдань. Серед глобальних цілей одинадцятю за ліком є наступна: «Зробити міста й поселення інклюзивними, безпечними, життєстійкими та сталими» [7]. Зокрема пропонується підтримувати позитивні економічні, соціальні та екологічні зв'язки між міськими, приміськими і сільськими районами на основі підвищення якості планування національного і регіонального розвитку, що має перспективи широкого залучення досвіду фахівців-географів. Також серед іншого до 2030 року планується максимально можливо розширити масштаби відкритої для всіх і екологічно стійкої урбанізації, а також можливості для комплексного та сталого планування населених пунктів й управління ними на основі якнайширшої замученості всіх зацікавлених сторін [7].

Таким чином, в країнах світу розпочалась робота з досягнення цілей сталого розвитку, а також відповідних завдань та показників для моніторингу досягнення цілей.

Переходячи від загальних питань міського розвитку до національного рівня дослідження, зауважимо, що Україна є сьогодні високоурбанізованою країною. Хоча за офіційними даними в міських поселеннях нашої країни проживає понад 69 % населення (на 01.01.2015 р.) [10], цей показник не відображає реальних наслідків урбанізації, тому що спирається на формальну ознаку адміністративної реєстрації місця проживання громадян. За експертними оцінками, рівень урбанізованості України давно вже досяг 75 %, тобто фактично країна за цим показником знаходиться в числі найбільш урбанізованих націй. Природно, що і всі проблеми і негативні наслідки урбанізації мають гострий прояв в Україні.

Усі попередні періоди трансформаційних процесів в Україні, особливо в останні роки, призвели до стійкого скорочення чисельності її населення внаслідок міграцій і зниження показників природного відтворення, вираженої диспропорції соціально-економічного розвитку міст, сіл і регіонів, до корінної зміни структури виробництва, порушення певних еволюційних процесів урбанізації і субурбанізації, розвитку приміських зон великих міст, занепаду багатьох міських поселень – і все це на тлі старіння основних фондів виробництва, а також виробничої, транспортної та технічної інфраструктури. Інтереси приватних інвесторів (особливо олігархів) «розірвали» внутрішню структуру планування у великих містах. Без сумніву, всі ці процеси істотно змінили обличчя українських міст.

Оцінюючи результати виконання Україною завдань, визначених «Порядком денним на XXI століття», необхідно відзначити, що цілі щодо забезпечення населення належним житлом не було і не буде досягнуто в найближчому майбутньому [3]. Можна

також констатувати відсутність істотного прогресу в сприянні раціональному територіальному плануванню в містах, а також у створенні належної інфраструктури в галузі охорони навколишнього природного середовища до 2025 р. [3]. Тому є вагомим побоювання, що рішення підсумкових документів Ріо+20, що стосуються сталих міст, не будуть реалізовані в Україні навіть у найближчі десятиліття.

Однак, ми можемо говорити і про деякі зрушення в реалізації глобальних рішень на національному рівні. Хоча в Україні протягом двадцяти років, що минули з часу першої конференції ООН зі сталого розвитку, так і не була прийнята національна стратегія сталого (збалансованого) розвитку, однак основні положення сталого розвитку України вже опрацьовані і узагальнені науковцями й громадськими діячами, що знайшло своє відображення у відповідній монографічній праці [4].

Принагідно зауважимо, що в державній «Концепції сталого розвитку населених пунктів» зафіксовано визначення сталого (збалансованого) розвитку населених пунктів. Відповідно до цього нормативного документа, під сталим розвитком населеного пункту слід розуміти «соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь на основі раціонального використання ресурсів...» [8].

Таким чином, законодавче визначення сталого розвитку населених пунктів базується на ресурсному підході, що значно звужує засяг цієї справи і призначення. На нашу думку, під сталим міським розвитком слід розуміти соціально, економічно та екологічно збалансовані зміни суспільно-територіальної системи міста, спрямовані на максимально повну реалізацію всіх складових його потенціалу розвитку і запобігання можливим тенденціям погіршення якості життя населення.

Практичний досвід таких організацій як Програма розвитку ООН засвідчив, що залучення громадян до управління місцевим розвитком є ефективним способом вирішення соціально-економічних проблем міських населених пунктів.

Зокрема «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку», що впроваджувалась ще у 2004–2008 рр. Програмою розвитку ООН в Україні (ПРООН), була націлена на вирішення місцевих проблем за широкої участі громад. «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку» була головно спрямована на сприяння сталому розвитку та демократичному місцевому врядуванню для покращення надання місцевих громадських послуг в містах України [9].

Слід зазначити, що механізми вирішення муніципальних проблем вже давно розроблені та успішно впроваджуються у країнах світу. Тому важливим напрямком виведення міст України з соціально-економічної та екологічної кризи і забезпечення сталого муніципального розвитку є переймання передового світового досвіду та його адаптація до місцевих особливостей.

Згадувана програма за короткий період часу на практиці показала ефективність запропонованого нею механізму сприяння процесу децентралізації і довела, що можна успішно реалізовувати проекти територіальних громад на місцях, не чекаючи повноцінного проведення урядом реформ, в т. ч. адміністративної.

ПРООН на основі світового досвіду розробила і впровадила механізм забезпечення розвитку на місцевому рівні шляхом мобілізації громадян; формування дієздатних громад, здатних вирішувати власні проблеми на основі планування за широкої участі своїх членів, самопомоги, громадсько-приватного партнерства; розробки і проектів громад та їх впровадження на засадах співфінансування; залучення молоді до управління місцевим розвитком як найбільш перспективної групи людських ресурсів, майбутніх керівників міст, районів, регіонів та держави.

Досвід цієї програми засвідчив, що залучення громадян до управління місцевим розвитком на основі розбудови інституційного потенціалу, забезпечення людського розвитку та активізації і сприяння реалізації місцевих ініціатив покращує середовище проживання, підвищує якість громадських послуг, сприяє екологічній безпеці та створює умови для сталого розвитку території [9].

Таким чином, стратегічним напрямком соціально-економічного та екологічного відродження муніципалітетів є формування і сприяння розвитку дієздатних конкурентоспроможних громад, здатних самостійно вирішувати власні та долучитись до вирішення загальномуніципальних проблем, тобто застосування підходу залучення громадян до управління місцевим розвитком.

Проте на шляху реалізації досягнення сталого збалансованого економічного, соціального та екологічного розвитку міст як на глобальному, так і на локальному рівнях, є істотна перепона. Справа в тому, що в наукових уявленнях сьогодення розвиток складних систем, тобто відкритих й здатних до самоорганізації, не є можливим без суперечностей, що його супроводжують і зумовлені структурною, функціональною та динамічною складністю цих утворень.

Список літератури

1 Будущее, которого мы хотим. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 66/288. – NY: UN Distr.: General. – 11.09.2012. – 68 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>

2 Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml

3 Лисовський, С.А. Проект доповіді до конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20 / С.А. Лисовський [и др.]. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – 60 с.

4 Модель сталого розвитку для України: системний підхід, методологія переходу. – Одеса.: УПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, 2012. – 59 с.

5 План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. – A/CONF.199/20. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/plan_wssd.pdf

6 Повестка дня на XXI век / Глава 7. Содействие устойчивому развитию населенных пунктов / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch7.shtml

7 Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 70/1. – NY: UN Distr.: General. – 25.09.2015. – 44 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

8 Про концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України // Офіційний вісник України. – К., 2000. – №1. – С. 29–40.

9 Сталий розвиток міст за участю громад: уроки з досвіду впровадження «Муніципальної програми врядування та сталого розвитку». – Київ: ПРООН/МПВСР, 2008. – 48 с.

10 Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 / Відп. за випуск Тимошенко Г.М. Державна служба статистики України. – К.: ТОВ Видавництво «Консультант», 2015. – 111 с.

A. MOZGHOVYI

SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Based on human geographical analysis of possible sustainable urban development was established the necessity of inculcate of policy on new base to keep resources and urgency of measures concerning preserving, resumption and protection of all kinds of resources and improvement of city environment and surrounding.